

Rookpluimen

**Bulletin van de Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF)
nr.22, mei 2009**

Schoorsteen te Oosthem

Vorig jaar, tijdens de Klimijzerprijsuitreiking te IJlst, werd ons gevraagd of wij de schoorsteen van Oosthem ook kenden. Oosthem is een buurtschap vlakbij IJlst. Wij zijn daar niet bekend en op aanraden van onze gasten gingen we na afloop toch maar even kijken. Wij troffen een directeurswoning van de voormalige zuivelfabriek 'De Hem' aan, die een gave uitstraling had met wel 'wat' achterstallig onderhoud. De zuivelfabriek zelf was door brand en verbouwingen niet erg oorspronkelijk meer. Echter toen wij achter het geboomte keken, troffen we de restanten aan van een zeer fraaie schoorsteen. Ook deze was niet in

goede staat, een deel van de bovenste meters was verdwenen en er waren grote scheuren. Aan het basement en de opbouw was te zien dat de schoorsteen even oud was als de fabriek zelf - gebouwd rond 1901 - met een karakteristieke vierkante voet. Het meest opmerkelijk was echter de subtiel aangebrachte versiering, die op het eerste gezicht niet eens op viel door de verkleuring van de stenen. De schoorsteen was voorzien van een getordeerde decoratie van gele stenen. Per steenlaag hoogte verspringt de gele steen een omhoog en een naar rechts. Deze lijn komt twee keer voor en loopt vanaf de voet over de hele schoorsteen omhoog. Dit

type versiering is zeer zeldzaam. Momenteel zijn behalve deze pijp slechts twee exemplaren met een soortgelijke versiering bekend. Eén van deze twee staat ook in Friesland, bij de firma Miedema, de voormalige zuivelfabriek 'Klimop' in Winsum, uit ca.1897. De tweede is de schoorsteen van Canoy Hefkens te Tegelen. Deze pijp stamt van oorsprong uit 1895 en is in de tweede wereldoorlog zo zwaar beschadigd dat men alleen het onderste deel van de schacht heeft kunnen behouden.

Op deze getordeerd versierde restanten is een nieuwe schacht gebouwd met de firma naam Canoy Herfkens ingemetseld. In deze voet is de versiering in rood uitgevoerd in tegenstelling tot de beide Friese schoorstenen waarbij de sierrand geel is. Twee andere bijzondere versieringen in dezelfde stijl zijn te vinden bij de schoorsteen van bakkerij Tijsterman te Leiden en te Utrecht bij het voormalige Werkspoor terrein. Daarbij is er een soort netwerk ingemetseld zodat het lijkt of de schoorsteen in een visnet is gevangen. Het STIF bestuur heeft een gesprek gehad met de eigenaar van de schoorsteen van Oosthem en hem op de monumentale waarde gewezen.

Heiloo

De voormalige zuivelfabriek van Campina bij Heiloo zal mogelijk behouden blijven. Het gaat hierbij om een modern uitziende betonnen bedrijfshal uit de jaren vijftig. Mogelijk zou een deel van deze hal kunnen worden hergebruikt voor culturele of maatschappelijke doelen. De bijbehorende fabrieksschoorsteen van 30 meter hoog, opgetrokken in baksteen en gebouwd in 1955, zal in ieder geval behouden blijven. De schoorsteen staat op de gemeentelijke monumentenlijst. Het is de laatste schoorsteen van Heiloo en daardoor alleen al behoudenswaardig. De zuivelfabriek werd gesticht onder de naam 'Melco' in 1957.

Doetinchem

Aan de Keppelseweg in Doetinchem stond tot 2004 het fabriekscapex van de firma Saronix, een fabriek van elektronische apparaten. De fabriek werd begin jaren vijftig oorspronkelijk gebouwd als een vestiging van Philips. Jarenlang produceerde het bedrijf op deze locatie

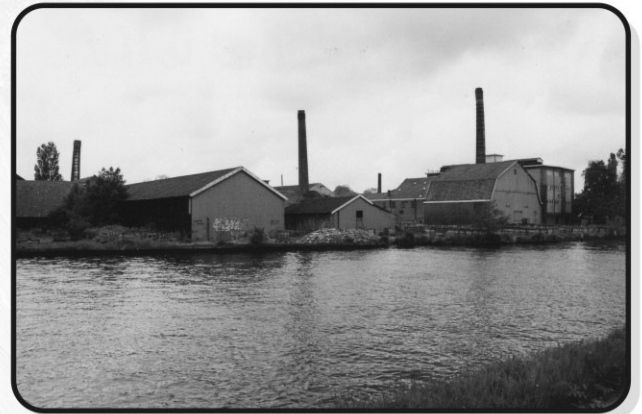
kristallen en video-onderdelen. In 1994 werd de fabriek verkocht aan het Amerikaanse bedrijf Saronix. Dit bedrijf werd in 2002 failliet verklaard. Na de sluiting van het bedrijf is de fabriek gesloopt, met

uitzondering van het voormalige ketelhuis, de fabrieksschoorsteen en het portiershuisje. De gemeente Doetinchem wil deze onderdelen behouden en mogelijk een nieuwe bestemming geven. In 2006 werd de schoorsteen met het ketelhuis op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Het ketelhuis met de schoorsteen zijn goede voorbeelden van de eerste fabrieksarchitectuur, die na 1945 in Doetinchem werden gebouwd. De ronde, in rode baksteen gemetselde schoorsteen is ca. 40 meter hoog.

Hazerswoude.

Al enkele jaren biedt het terrein van de voormalige kleiwarenfabriek 'Nieuw Werklust' bij Hazerswoude-Rijndijk een troosteloze indruk. Na de sluiting van de fabriek in 2000 kwamen de bedrijfsgebouwen leeg te staan en begon het verval in te treden, ondanks dat het complex in 2002 een rijksmonument werd.

De dakpannenfabriek bestaat uit een aantal oude bedrijfsloodsen, een directeursvilla en twee gemetselde schoorstenen. Het geheel wordt omschreven als "een van de eerste werklandschappen in de Oude Rijnzone". De beide overgebleven schoorstenen, de één gebouwd in 1913 door De Ridder en de andere rond 1930, verkeren in slechte staat, de lage schoorsteen staat bovendien scheef. Er wordt nu een masterplan ontwikkeld voor het bedrijfsterrein van 'Nieuw Werklust' met voorstellen voor de bouw van een nieuwe woonwijk op het fabrieksterrein. In deze voorlopige plannen wordt uitgegaan van behoud van slechts enkele onderdelen van de dakpannenfabriek, waaronder misschien een van beide schoorstenen. Het masterplan moet nog worden behandeld door de betrokken gemeenteraden in de Oude Rijnzone.

Raalte

De voormalige schoorsteen van de psychiatrische inrichting St. Franciscushof in Raalte (Ov.) is in januari gesloopt. De schoorsteen werd in 1964 gebouwd als een van de laatste op traditionele wijze gebouwde gemetselde schoorstenen. De ca. 50 meter hoge schoorsteen maakte deel uit van het ketelhuis van de psychiatrische inrichting. Na de sloop van dit 'landmark' bezit Raalte nu nog één fabrieksschoorsteen, behorend bij de

timmerfabriek van de firma Douma aan het Overijssels Kanaal. Ook voor deze schoorsteen, daterend uit 1940, is de toekomst onzeker, gezien de plannen om in de toekomst woningbouw te realiseren op het fabrieksterrein.

Den Ham

Aan de Dorpsstraat 58 in Den Ham staat het complex van de voormalige coöperatieve zuivelfabriek 'de Eensgezindheid'. De fabriek, gesticht in 1915, werd in 1930 geheel vernieuwd met een fabrieksgebouw in interbellum stijl. In de jaren vijftig en zestig is het complex op onderdelen verbouwd en uitgebreid, waardoor het niet meer in originele staat verkeerd. Naast de fabriek staat de in 1985 afgetopte gemetselde

fabrieksschoorsteen uit 1928. De fabriek werd gesloten in 1994. Het fabriekscomplex inclusief de schoorsteen zal in september 2009 geheel worden gesloopt om plaats te maken voor een nieuw bedrijvent centrum. Het complex heeft geen monumentenstatus.

Tjamsweer

Een grote brand heeft op vrijdag 3 april j.l. een einde gemaakt aan het monumentale complex van de v.m. oliemolen aan de Stadsweg in Tjamsweer (gemeente Appingedam). Het complex met de naam 'de Eendracht' bestond uit een molenaarshuis, een houten vierkante onderbouw van de vroegere windolliemolen en een bedrijfsgebouw met ketelhuis en schoorsteen. In 1900 is het bedrijf van windkracht overgegaan op stoomaandrijving. Hiervoor werd aan de zijde van het Damsterdiep een gemetselde vrijstaande schoorsteen gebouwd, die de brand gelukkig heeft doorstaan. De landschappelijk fraai gelegen schoorsteen heeft een hoge vierkante voet met een ronde schacht van rode

baksteen. Een grote scheur in de vierkante voet geeft aan dat de schoorsteen al lange tijd buiten bedrijf is. Inmiddels is bekend dat de overige gebouwen van de voormalige olieslagerij als verloren moeten

worden beschouwd. De schoorsteen staat op de rijksmonumentenlijst en is de oudste nog bestaande fabrieksschoorsteen van de provincie Groningen en van de firma De Ridder. De Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland (SIEN-N) heeft bij de gemeente Appingedam aangedrongen op een spoedige restauratie van deze unieke schoorsteen.

Panoven te Zevenaar

De schoorsteen van de bekende voormalige steenfabriek 'de Panoven' in Zevenaar wordt gerestaureerd. De ingrijpende klus is gestart in december en is in februari afgerond. De Panoven is een unieke steenfabriek, die in 1924 aan de Panovenweg 18 werd gebouwd door architect J. J. Wentink.

Het is de enige nog bestaande ronde

zigzagoven van West-Europa en derhalve ook een rijksmonument. Het Zevenaarse baksteenbedrijf werd al in 1860 gesticht. Het achtkantige gebouw heeft een groot overstekend schildvormig pannendak. Centraal staat de ingebouwde dertig

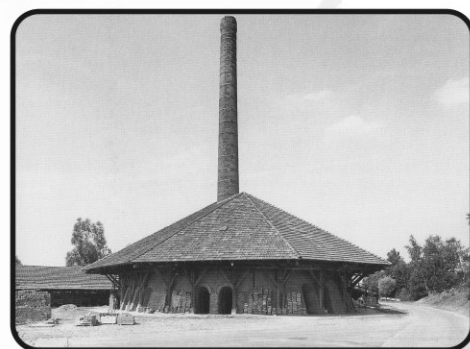
meter hoge ronde schoorsteen. Niet alleen het markante ovengebouw is bijzonder, maar ook de andere gebouwen zijn de moeite waard. Het oorspronkelijke stenenbakkersbedrijf is nog in tact gebleven. Daarvan resteren de droogloodsen, de baggermachine, de originele Aberson persmachine en de tasvelden.

Hiermee is het gehele productieproces nog goed te volgen. In 1982 werd de baksteenfabricage beëindigd vanwege de saneringen in de bedrijfstak. Later werd de panoven in gebruik genomen door de familie Kruitwagen als een museum voor de baksteenfabricage, als onderdeel van het recreatiecentrum 'de Panoven'. Verder huisvest het complex het informatiecentrum van het recreatiegebied de Gelderse Poort en een VVV-servicepost. Ook is er een restaurant en een congres- en tentoonstellingsruimte aanwezig. De oude droogloodsen worden benut als slaapgelegenheid voor groepen van 10 tot 200 personen. Aangrenzend ligt er ook een camping op het terrein. De restauratie van de schoorsteen van de Panoven werd uitgevoerd door schoorsteenbedrijf H.Meijer uit Ten Boer. Bij de inspectie bleek de schoorsteen in zo'n slechte staat te verkeren,

dat de bovenste negen meter moesten worden afgebroken en opnieuw werden opgemetseld. Het voegwerk van de schoorsteen werd geheel vernieuwd, en ook de binnenkant van de schoorsteen kreeg een opknapbeurt.

De totale restauratiekosten bedroegen € 110.000,=. Een deel van dit bedrag werd gesponsord door enkele bedrijven uit de klei- en baksteenindustrie.

Ook werden hoogwerkers, materialen en soms mankracht gratis geleverd.

Colofon

Rookpluimen is het informatiebulletin voor donateurs en sponsors van STIF en verschijnt 2 x per jaar. De Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF) stelt zich ten doel: de bestudering en instandhouding van fabrieksschoorstenen, die tot het industrieel erfgoed gerekend kunnen worden.

Donateur kan men worden door overmaking van:
 € 15,- voor particulieren
 € 115,- voor bedrijven en organisaties
 op Rabobank rek.nr. 384966144, t.n.v.
 penningmeester STIF, Hardenberg.

Secretariaat: drs. J.J. Havelaar,
 J. Schorerlaan 72, 2525 ZA Den Haag
 Tel: 070-389 75 08
 Email: fabrieksschoorstenen@hetnet.nl

Informatie: A.J. Barnard, voorzitter STIF
 Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg
 Tel: 0523-261786, fax: 0523-260867
 Email: barna047@planet.nl